

ღვთაება „ოდი“ – ფულადქცეული ოქროს ღვთაება და ქართული სახელმწიფოებრიობის საკითხი

მილორდ სიჭინავა — ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი,
სტუ-ს პროფესორი

ღვთაება ზევსი

Deity „odi“ - the deity of gold transformed into
money and question of Georgian statehood

Milord Sichinava,
doctor of economic sciences,
professor

Summary

In the foreign language mythological dictionaries worldwide deity **odi** is considered as non-Georgian deity. Whereas it is purely Georgian deity. Its ancestor is deity Obi who is the same as Georgian Zeus.

In the author's opinion deity Obi's transformation into deity odi is linked to turning gold into money, and correspondingly, to giving rise to the oldest and the most powerful state in Georgia approximately in V-IV millennia BC. It is proved by several circumstances, especially - by some expressions still existing in Georgian language such as „oditgan“, „odindeli“ and so on; as the synonym of the oldest powerfulness of this country. It is also testified by the fact that this name is linked with richness and greatness and so forth.

The author thinks that the very place where it might have been appeared the worshipping deity odi should be ancient odishi which literally means odi's motherland - odi's country in Kolkhian language. The name „odishi“ continues its existence in contemporary Kholxis and covers rather large territory in the downstream of the Enguri river still rich in gold.

The author also thinks that other people's - similar to odi - deities: Dios in ancient Greece, odi ancient Scandinavia (namely among Vikings), odin and Wôdan in Northern Europe (namely in Germany), Ogdi with Tunguska Peoples (in Siberia) and so forth, - may be represented as the result of the great human migrations from ancient Georgia for gold millennia ago.

რეზიუმე

მსოფლიოს ხალხთა უცხოენოვან მითოლოგიურ ლექსიკონებში ღვთაება **ოდი** მიჩნეულია არაქართველურ ღვთაებად. მაგრამ სინამდვილეში იგი წმინდა ქართველური ღმერთია. მისი წინაპარია ღვთაება **ობი**, რომელიც იგივე ქართველი ზევსია.

ავტორის აზრით, ღვთაება ობი-ს გადაქცევა ღვთაებად ოდი დაკავშირებულია ოქროს ფულად გადაქცევასთან და, შესაბამისად, ერთ-ერთი უძველესი და უძლიერესი სახელმწიფოს წარმოშობასთან საქართველოში დაახლოებით ძვ. წ. V-IV ათასწლეულში. ამას ადასტურებს არაერთი გარემოება. განსაკუთრებით დღემდე შემორჩენილი გამოთქმები ქართულ ენაში: „ოდიტგან“, „ოდინდელი“ და ა.შ., როგორც ქვეყნის ძველთაძველი ძღვევამოსილების სინონიმი, სახელის ოდი დაკავშირება სიმდიდრესა და სიდიადესთან და სხვ.

ადგილი, სადაც შესაძლოა აღმოცენებულიყო ღვთაება ოდი-ს კულტი, ავტორის აზრით, უნდა იყოს სწორედ ძველი ოდიში, რაც სიტყვასიტყვით ნიშნავს ოდი-ს სამშობლოს, ოდი-ს ქვეყანას კოლხურად. სახელი ოდიში დღემდე შემორჩენილი კოლხეთში და მოიცავს საკმაოდ ვრცელ ტერიტორიას ოქროთი დღემდე კვლავაც მდიდარ მდინარე ენგურის ქვემო აუზში.

ავტორის აზრით, ღვთაება ოდი-ს მსგავსი ძველი ღვთაებები სხვა ხალხებში: დიოსი-ძველ ბერძნულში, ოდი - ძველ სკანდინავიაში (კერძოდ, ვიკინგებში), ოდინი და ვოდანი - ჩრდილო ევროპაში (კერძოდ, გერმანიაში), ოგდი-ტუნგუსკებში (ციმბირში) და სხვ., შეიძლება ოქროსთვის სწორედ საქართველოდან ათასწლეულთა წინათ მოსახლეობის დიდი მიგრაციების შედეგს წარმოადგენდეს.

ოქროს სიმდიდრის ფულადქცევისა და, შე-
საბამისად, ფულადქცეული ოქროს ღვთაების,
ანუ იგივე ღვთაება ზევსის, ეპოქა ძველბერძ-
ნულ მითებში¹ საქართველოში თითქოსდა სწო-
რედ თავად ოდითგან იღებს სათავეს. „ოდით-
გან სწორედ ასე იყო...“, „მართლაც, რომ სწო-
რედ ოდინდელია...“ და ა.შ., იტყვიან ხოლმე
ქართულ ენაზე² და ამ ფრაზაში ერთგვარ ეპო-
ქას, ოდი-ს ეპოქას აფიქსირებენ. ვინ არის ოდი,
ეს დიდი ოდი, ოდი, რომელმაც შექმნა ეპოქა?

ოდი აქ სწორედ ქართველთა ღმერთია, ფუ-
ლადქცეული ოქროს ღვთაება.³ მაგრამ მსოფ-
ლიოს ხალხთა უცხოენოვან მითოლოგიურ
ლექსიკონებში ღვთაება ოდი ჩვეულებრივად
მიჩნეულია არაქართველურ ღვთაებად. სინამ-
დვილეში აღნიშნულ ღვთაებას საკმაოდ ღრმა
და მყარი ფესვები მოეძებნება ქართველი
ხალხის უძველეს რწმენა-წარმოდგენებში. თა-
ნაც იგი აშკარად დაკავშირებულია არა მარტო
მინის დამუშავების პროცესთან⁴, არამედ, რო-
გორც ჩანს, აგრეთვე საერთოდ ღირებულების
ფულადი ფორმის წარმოშობისა და, შესაბამი-
სად, ოქროს სიმდიდრის ფულად გადაქცევისა
და მისი გაფეტიშების პროცესთან.

ღვთაება ოდი-ს კულტის აღმოცენების (ასე-
ვე თავად ტერმინის – ოდიში-ს⁵ ეტიმოლოგიის),
მისი ადგილისა და როლის შესახებ ძველ
ღვთაებათა ქართულ პანთეონში არსებობს
არაერთი შეხედულება, რომ იგი წვიმის, ავდარ-
ტაროსის, მინის, მოსავლისა და ა.შ. ღმერთია
და სხვ. ამ თვალსაზრისით გაკეთებულია ერთ-

გვარი პარალელები ძველ ღვთაებებთან: ობი
(სიტყვასიტყვით: ღვარე, აწვიმე და ა.შ. კოლხუ-
რად), იგივე ვობი (ვები) სვანურში, ვოუ აფ-
ხაზურში და სხვ. და ისინი დაკავშირებულია,
როგორც მიღებულია, შრომის სიმღერასთან –
ოდოია და რიგ ტერმინთან: ოდი, დაოდვა,
ოდოში⁶ და სხვ.⁷

ასე, რომ ღვთაება ობი⁸ (ვობი, ვეპი, ვოუ და
სხვ.), მისი ზემოაღნიშნული ვერსიით, მართ-
ლაც და ცა-ღრუბლისა და ავდარ-ტაროსის
ღვთაებას, ანუ იგივე „ღრუბელთ ბატონს“, მა-
შასადამე, იგივე „ქართველ ზევსს“ უნდა წარ-
მოადგენდეს.⁹ მაგრამ ღვთაება ზევსი ძველ
ბერძნულ რწმენა-წარმოდგენებში იწოდება ძვე-
სად და დიოსად, ან კიდევ ძევსი-დიოსად. ამი-
ტომ არსებობს შეხედულება, რომ „ვობი“ და
„ვეპი“ უნდა „დიოს“-ს ანუ „ძევს“-ს უდრიდეს.
და მართლაც, ბერძნულ მითოლოგიაში „ძევსი-
დიოსი“ ცა-ღრუბლისა და ავდარ-ტაროსის
ღვთაებად ითვლებოდა“ [15. 119]. აქედან გა-
მომდინარე, როგორც ჩანს, სავსებით დასაშ-
ვებია ღვთაება ობი თავად საქართველოშიც გა-
დაქცეულიყო ღვთაებად ოდი¹⁰ – ტერმინს
მიეღო ამგვარი ცვლილება – „ობი“ – „ოდი“ – შე-
საბამის მოვლენათა ცვლილების კვალდაკვალ
და, ამდენად, ობის დღე ანუ იგივე ობიშხა კოლ-
ხურად ოდი-ს ანუ ოძის, იგივე დიოსის (ზევსის)
დღედ გადაქცეულიყო. ამგვარი დასკვნის გა-
კეთების საფუძველს გვაძლევს ის გარემოება,
რომ პარასკევი, ანუ ობის დღე, იგივე დიოსის
(ზევსის) დღე ძველ ბერძნულში, ძველ ქარ-

¹ შდრ. ვტორის სტატიები [7, 8, 9, 10, 11, 12] და სხვ.

² „ოდი“ (ძვ. - ისლ. Odr, სიტყვასიტყვით „გაოგნება“
და „პოეზია“), სკანდინავიურ მითოლოგიაში არის
ღმერთი, ფრენის ქმარი, რომელიც გლოვობს **ოქ-
როს ცრემლებით** (კურსივი ჩვენია - მ. ს.) მის არყოფ-
ნას (იგი შორეულ ლაშქრობაში იმყოფება); „ოდი“
ეტიმოლოგიურად ემთხვევა ოდინს და ალბათ წარ-
მოადგენს მის ჰიპოსტაზს“ [22]. შდრ. ასევე [20, 21]
და სხვ.

³ ავტორის სტატია: „ოქროს ფეტიში საქართველოში
და ღვთაება ოდი - ქართველთა ღვთაება“ [14. 231-
232], რომელიც მიეძღვნა აღნიშნულ საკითხებს, მი-
ზეზთა და მიზეზთა გამო, დაიბეჭდა ნაკულად. წი-
ნამდებარე სტატია მისი უშუალო გაგრძელებაა, გამ-
დიდრებული სათანადო მასალებითა და კომენტარე-
ბით.

⁴ ო დ ი კოლხთა მინის ღმერთი (აქედ. ოდიში, ოდო-
ია, ოდა სახლი, ოდიშარია). „როგორ იქნება სულში
ოდის ძალა დამაკლდეს“ (გიორგი ოდიშვილი)“ [4].

⁵ იგივე ოდი-სი, ოდის საცხოვრებელი ადგილი, ოდის
სამშობლო, ოდის ქვეყანა კოლხურად. სახელი ოდიში
დღემდეა შემორჩენილი კოლხეთში და მოიცავს საკ-
მაოდ ვრცელ ტერიტორიას ოქროთი დღემდე კვლა-
ვაც მდიდარ მდინარე ენგურის ქვემო აუზში.

⁶ „ო დ ი წვიმა-მზიანით ნაწყენობა“ [15]. „ო დ ი მო-
სავალთ ნახდენა მზის სიცხისგან ნაწვიმარზედ, ржа
на хлебе, еще не убранным“ [17]. „დ ა ო დ ვ ა (დ ა ო დ ა
ვ ს) მოსავალთ ნახდენა ცხარის მზისაგან ნაწვი-
მარზედ“. იქვე; „ო დ ო შ ი ნუშთა, ნიგოზთა და ეგე-
ვითართა, ცერცვთა, სიმინდთა ეგევითართა დაუჟა-
მებელსა და სიმამრენაკლებსა ო დ ო შ ს უწოდებენ“
[15] და სხვ.

⁷ შდრ. [19. 116-120]; [3. 168 - 170]; [18. 97-104]; [6.
145-154]; [1]; [2. 459-464] და სხვ.

⁸ საგულისხმოა ტერმინის ო ბ ი ტენთან (და, ამდე-
ნად, მაშასადამე, წყალთან და წვიმასთან) დაკავში-
რება ქართულ ენაშიც. „ო ბ ი ტენიანმა (6) ადგილ-
მან, ანუ საჭმელმან ხანიერმა (6) თეთრი ბიძგი მოი-
კიდოს, მას ობს უხმობენ“ [15]; „ო ბ ი მომწვანო ბიძ-
გი ხავსივით დატენიანებულ ნივთთა ზედა მოკიდე-
ბული ნახდენისაგან, плесень [17]“ და სხვ.

⁹ მისი ერთგვარი შესატყვისებია, როგორც ჩანს,
„ელია“, „პირიშხე“ და სხვ. შდრ. [19. 116-120, 151]
და სხვ.

¹⁰ შდრ. ტერმინები: ობი და ოდი და დაობება და და-
ოდება და სხვ.; ასევე ს. ჭანტურიშვილის, ვ. ბერიძის
და სხვ. მოსაზრებები ბგერათა „ბ“ და „გ“ მონაცვლე-
ობის შესახებ ქართულ ენაში და ა.შ.

თულშიც იწოდებოდა დიოსის დღედ¹¹ და ასევე ოძის დღედ [16].

აქედან გამომდინარე, როგორც ჩანს, სავსებით ნათელია ობის, ოძი-სა და დიოსის, იგივე ზევსის იგივეობა, მაშასადამე, ის ფაქტი, რომ ძველი ბერძნული ღვთაების — ზევსის ანუ დიოსის აშკარა ქართველური შესატყვისია სახელდობრ სწორედ კოლხური „ოდი“ ანუ, ეტყობა, ასევე ოდო, ოდოია — კოლხურად.

მიუხედავად ამისა, ლიტერატურაში დღემდე არაა აზრთა ერთიანობა სახელის — ოდი-ს და, შესაბამისად, აგრეთვე ტერმინის — ოდიშის წარმომავლობის შესახებ. ამიტომ სავსებით ბუნებრივია დაისვას კითხვა: რა გარემოებანი უნდა დასდებოდა საფუძვლად ღვთაება ობის სახელწოდების სწორედ ამდაგვარ ცვლილებას?

როგორც მეცნიერებაში მიღებულია, ცივილიზაციის საწყის ეტაპზე ადამიანები უმეტესწილად აფეტიშებდნენ ბუნების ძალებს, მაგრამ მოგვიანებით ამგვარ ფუნქციას იძენენ აგრეთვე უკვე საზოგადოებრივი ძალებიც, რომლებიც ისევე გაურკვეველნი და აუხსნელნი რჩებიან მათთვის და ისეთივე სისასტიკითა და დაუნდობლობით უპირისპირდებიან მათ და ბატონობენ მათზე, როგორც თვით ბუნების ძალები. კაცობრიობის განვითარების ისტორიაში კი ასეთი ძალა არაერთია. ერთ-ერთი ამგვარი უნიკალური საზოგადოებრივ-ეკონომიკური მოვლენა, რომელმაც, ეტყობა, ძირფესვიანად შეცვალა ცივილიზაციის განვითარების პროცესი და, ამდენად, შესაბამისად, ასევე ადამიანთა რწმენა-წარმოდგენებიც, არის, როგორც ჩანს, ოქროს სიმდიდრის გადაქცევა ფულად და ღირებულების ფულადი ფორმის აღმოცენება და გაბატონება.

ოქრო თავისთავად არაა ფული. მაგრამ წარმოებისა და გაცვლის განვითარების კვალდაკვალ იგი თანდათანობით იმკვიდრებს ღირებულების საყოველთაო ექვივალენტისა და ნამდვილი ფულის ფუნქციას. ამიტომ სწორედ ამდაგვარ უდიდეს ზოგადსაკაცობრიო მნიშვნელობის მოვლენას არ შეიძლება არ გამოენვია ადამიანთა ცნობიერების შესაბამისი ცვლილებაც, რომლის ერთ-ერთი უტყუარი გამოვლინებაა თითქოსდა სწორედ ღვთაება ზევსის, როგორც ფულადქცეული ოქროს ღვთაების კულტის აღმოცენება და გაბატონება ძველ ბერძნულ მითებში, რომელიც იმავდროულად ითვლება ასევე ცა-ღრუბლისა და ავდარ-ტა-

როსის ღვთაებად, და, ამდენად, ძველი ელადის უზენაეს ღვთაებად.

სავსებით ზუსტი ანალოგიაა ამ შემთხვევაშიც. ღვთაება ოდი-ც (იგივე ობი, ვობი, ვები, ვოუ და სხვ.), როგორც ცა-ღრუბლისა და ავდარ-ტაროსის ღვთაება, იქცევა ასევე ისტორიულად ფულადქცეული ოქროს ღვთაებად ოქროს სიმდიდრის ფულად გადაქცევისა და ღირებულების ფულადი ფორმის აღმოცენებისა და გაბატონების კვალდაკვალ საქართველოშიც, ქართველი ერის კანონზომიერი ისტორიული განვითარების შედეგად ათასწლეულთა მანძილზე. ამასვე მოწმობს არაერთი გარემოება, განსაკუთრებით სახელის ოდი დაკავშირება სიმდიდრესა და სიდიადესთან, როგორიცაა, მაგალითად, ოდა სახლი, ოდები — იგივე ჰიმნები, ასევე, როგორც დასაწყისშივე იყო მითითებული, დღემდე მოღწეული რიგი გამოთქმა ქართულ ენაში: „ოდითგან“, ოდინდელი“, „ოდინის ჟამისა“ და ა.შ., როგორც ქვეყნის ძველთაძველი ძლევა-მოსილების სინონიმი და სხვ.¹² რაც, უსათუოდ, სავსებით ზუსტი ფიქსაციაა იმ ეპოქისა, როცა სათავეს იღებს ღვთაება ოდი-ს, ანუ, როგორც ჩანს, ქართველი ზევსის,¹³ ზევსი-დიოსის ძველბერძნულ მითებში, ანუ იგივე ზევს-ოდოიას?¹⁴ თაყვანისცემა ძველ კოლხურ რწმენა-წარმოდგენებში, როგორც, ეტყობა, საკუთრივ სწორედ ფულადქცეული ოქროს ღვთაების კულტის აღმოცენება და გაბატონება და, შესაბამისად, როგორც ჩანს, ასევე ერთ-ერთი უძველესი და უძლიერესი სახელმწიფოს აღმოცენება და განვითარება საქართველოში მისი შესაბამისი ყველა სპეციფიკური ატრიბუტიკით.

ამდენად, ყოველივე ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, შეიძლება დაბეჯითებით ვივარაუდოთ, რომ ღვთაება ოდი, იგივე ოდო, ოდოია კოლხურად, დანამდვილებით უნდა წარმოადგენდეს საერთოდ ოქროს სიმდიდრისა და, სახელდობრ, სწორედ ფულადქცეული ოქროს სიმდიდრის ღვთაებას, ანუ იგივე ღვთაება ზევსის, ზევსი-დიოსის წმინდა ქართველურ ვარიანტს, იგივე ჟინიში-ოდი-ს, ზევს-ოდოიას კოლხურად. მისი კულტის აღმოცენება და გა-

¹² თუმცა საკუთრივ კოლხურ ენაში დღემდე შემორჩა სულ სხვა გამოთქმა — „მითა ჟამიში“ — „მითა ჟამისა“ კოლხურად, რაც ძველთაძველის, ძალიან ძველის სინონიმი. შდრ. ავტორის ნაშრომი [11. 48].

¹³ სწორედ იმისი, რაც ზევითაა? ზენას? ზემორეს? და ა. შ. ქართულად.

¹⁴ იგივე „ჟინიშის“? ანუ ზემორეს? კოლხურად, ჟინიში — ოდის? — ოდის, რომელმაც შექმნა ეპოქა.

¹¹ იხ. [15], სიტყვა „შაბათი“.

ბატონება საქართველოში, განსაკუთრებით მდინარე ენგურის აუზში, ოქრომრავლობით განთქმულ კოლხეთში, ალბათ, როგორც ჩანს, სწორედ ოდიში¹⁵, ეგრეთწოდებული მითოლოგიური ქრონოლოგიით სათავეს იღებს დაახლოებით ძვ. წ. V-IV ათასწლეულში.¹⁶ ამიტომ მისი ანალოგები (პროტოტიპები) სხვადასხვა ხალხში: საკუთრივ „ოდი“ სკანდინავიის ქვეყნებში, სახელდობრ, სწორედ ნორვეგიაში, კერძოდ, ვიკინგთა რწმენა-წარმოდგენებში, „ოდინი“, „ვოდანი“ — ჩრდილოელი ზევსი, უფრო ევროპის ჩრდილო ნაწილში, სახელდობრ, სწორედ გერმანელებში¹⁷, „ოგდი“ — მდინარეების: ობის?,¹⁸ ენისეისა და ანგარის¹⁹ აუზში, კერძოდ, ტუნგუსკთა რწმენა-წარმოდგენებში, შორეულ ციმბირში²⁰ და ა.შ., სავსებით ზუსტი სემანტი-

¹⁵ ანუ იგივე სწორედ ოდისში, სადაც იშვა და აღზევდა ოდი და საიდანაც შეძრა მსოფლიო?.

¹⁶ შდრ. მოსაზრება: ახალ ევროპაში XIX ს-მდე თითქმის არაფერი იცოდნენ მრავალი ძველი კულტურის შესახებ. ამან ბევრად განაპირობა წარმოდგენა ბერძნებზე, როგორც ვუნდერკინდებზე, რომელთაც „... ყოველი შემთხვევისათვის, ევროპულ კონტინენტზე მაინც, ცივილიზაციის დამწყობად თვლიდნენ ... მაგრამ დროთა განმავლობაში ამგვარი რწმენა თანდათან იცვლებოდა ... გამოირკვა, რომ, ბევრი რამ, რასაც ბერძენთა დამსახურებად მივიჩნევდით, თურმე მათზე გაცილებით უფრო ადრე არსებული სხვა ცივილიზაციათა ნიადაგი. ა.მ. თურმე ქალაქური ცხოვრების პრიმიტიული ფორმები უკვე ნეოლითში ყოფილა გავრცელებული აღმოსავლეთ ხმელთაშუა ზღვის რეგიონში და შესაბამისად აქ ყველაზე გვიან ძვ.წ.ა. VII ათასწლეულიდან მაინც კლასობრივი საზოგადოების რაღაც ჩანასახებზე შეგვიძლია ვილაპარაკოთ. ე.წ. ნეოლითური რევოლუცია მძლავრი სტიმული გახდა კულტურის მთელი შემდგომი განვითარებისა. IV ათასწლეულიდან ასპარეზზე გამოდიან უკვე ცივილიზაციები — ამ სიტყვის სრული მნიშვნელობით, ანუ ქვეყნები, რომელთა მოსახლეობას აქვს თავისი დამწერლობა, ხელოვნება და საკმაოდ წინ წასული ქალაქური ცხოვრება, დიფერენცირებული ეკონომიკური და სოციალური ურთიერთობებით“ (კურსივი ჩვენია-მ.ს.)... ამიერიდან კაცობრიობის განვითარების ნაბიჯები საოცრად ჩქარი ხდება“ [5. 9]. ეს მოვლენები სავარაუდოდ, როგორც ჩანს, გაცილებით ადრეა წარმოშობილი და განვითარებული ანტიკურ საქართველოში.

¹⁷ ინტერესს იწვევს ამ თვალსაზრისით წყლის სახელწოდება ევროპულ ენებში: Вода - „ვოდა“ რუსულში, Water - „ვოთა“ ინგლისურში და სხვ.

¹⁸ შესასწავლია ამ თვალსაზრისით სახელიც - ობი, როგორც მდინარის სახელწოდება და ასევე მისი შენაკადების - ბია, ირტიში, ტობოლი, ტურა და სხვ. სახელებიც.

¹⁹ საგულისხმოა სახელის ანგარა მსგავსება სახელთან - ენგური და ასევე მდინარე ანგარას ერთ-ერთი სათავე-შენაკადის სახელწოდება - ია.

²⁰ ინტერესს იწვევს ეს ტოპონიმიც, ანუ იგივე „სიბირი“ რუსულად, ხალხური ეტიმოლოგიით იგივე „სიბერია“, როგორც ეს უთქვამს იქაურ მცხოვრებს,

კური საზრისით, ოქროსთვის სწორედ საქართველოდან და ასევე უძველესი ცივილიზაციების იმდროინდელი სხვა ცენტრებიდან, მათ შორის თავად შუამდინარეთიდან²¹, ხალხთა დიდი და ინტენსიური მიგრაციების ერთ-ერთ უტყუარ დასტურს უნდა წარმოადგენდეს.²²

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ბერაძე თ. ოდიშის პოლიტიკური გეოგრაფიიდან. - საქართველოს ისტორიული გეოგრაფია. ტ. III. თბ., 1967;
2. ბერაძე თ. „მეგრელი“, „სამეგრელო“, „ოდიში“. - საქართველოსა და ქართველების აღმნიშვნელი უცხოური და ქართული ტერმინოლოგია. თბ., 1993.
3. ბერიძე ვ. ოდი, ოდიში და ოდოია. ჟურნ. „მნათობი“, 12, 1959.
4. გელოვანი აკ. მითოლოგიური ლექსიკონი. თბ., 1983.
5. გორდეზიანი რ. ბერძნული ცივილიზაცია. ხუთ წიგნად. ტ. 1. თბ., 1988.
6. კილანავა ბ., კილანავა კ. ღვთაება ვობი. ჟურნ. „ცისკარი“, 6, 1981.
7. სიჭინავა მ. ზევსი და პრომეთე ანუ მინიშნებანი ბერძნულ მითოსში წარმოებისა და ფულის დაპირისპირების შესახებ. ჟურნ. „ეკონომიკა“, 4-5, 1994.
8. სიჭინავა მ. ურანოსი, კრონოსი და ზევსი ანუ მინიშნებითი მხატვრული წარმოდგენები ანტიკურ მითოსში ფულის აღმოცენების ისტორიის შესახებ. ჟურნ. „ეკონომიკა“, 6-8, 1994.
9. სიჭინავა მ. ოქროს სანმისი: ერთ-ერთი პირველი ოქროს მონეტა დედამიწაზე. ჟურნ. „ეკონომიკა“, 9-12, 1994.
10. სიჭინავა მ. სასაქონლო - ფულად ურთიერთობათა კანონზომიერი ისტორიული განვი-

ძირძველ ციმბირელს, საკმაოდ მაღალი თანამდებობის პირს, ყამირის ასათვისებლად ჩასული ქართველებისთვის გამართულ სუფრაზე ქ. კრასნოიარსკში - „ჩვენ სიბერები ანუ იბერები ვართო!“ - აზრი მომანოდა ამავე სუფრის მონაწილემ, ჟურნალისტმა გოლიათ კეკელიამ 1997 წელს ქ. თბილისში, ეროვნულ ბიბლიოთეკაში ერთად მუშაობისას.

²¹ იგი ისტორიულად არაა ცნობილი ოქროს სიმდიდრის ბუნებრივი სიუხვით და ამიტომ ძნელია ვივარაუდოთ ამ რეგიონში ამ პროცესების უფრო ადრეული განვითარება, ვიდრე მათი განვითარება საკუთრივ სწორედ საქართველოში. შდრ. ავტორის სტატია [13].

²² შდრ. ოქროს საბადოთა მდებარეობის სქემა დედამიწაზე [23].

- თარების საფეხურები საქართველოში. ჟურნ. „ეკონომიკა“, 12, 1996.
11. სიჭინავა მ. საქართველო და ანტიკური მითოსი: სასაქონლო-ფულად ურთიერთობათა განვითარების საფეხურები. დის. ეკონ. მეცნ. დოქტ... თბ., 1999.
 12. სიჭინავა მ. ლარი თუ მანათი?! ჟურნ. „ეკონომიკა“, 7-8, 2000.
 13. სიჭინავა მ. სიკლი თუ სკილი?! ჟურნ. „გადასახადები“, 7, 2012.
 14. სიჭინავა მ. ოქროს ფეტიში საქართველოში და ღვთაება ოდი - ქართველთა ღვთაება. ჟურნ. „ბიზნეს-ინჟინერინგი“, 4, 2013.
 15. სულხან-საბა ორბელიანი. ლექსიკონი ქართული. ტ.1. თბ., 1991.
 16. ღლონტი ალ.. დღეთა და თვეთა ძველქართული მნიგნობრული და ხალხური სახელწოდებისათვის. გაზ. „ერი“. 3.07.1991.
 17. ჩუბინაშვილი ნ. ქართული ლექსიკონი. თბ., 1961.
 18. ჭანტურიშვილი ს. ნადური სიმღერა „ოდოიას“ საკითხისათვის. ჟურნ. „მაცნე“, 6, 1970.
 19. ჯავახიშვილი ივ. თხზ., 12 ტ-ად. ტ. 1. თბ., 1979.
 20. Мифологический словарь. 2-е изд., сост.: М. Н. Ботвинник, М. А. Коган, М. Б. Рабинович, Б. С. Селецкий. Л., 1961.
 21. Мифологический словарь. Гл. Ред. Е. М. Мелетинский. М., 1991.
 22. Мифы народов мира. Энциклопедия в двух томах. Второе изд. т. 2. М. 2000.
 23. Фирсов Л. В. рассказы о золоте. Магадан. 1957, წიგნში: Потемкин С. В. Благородный 79-й. М. „Недра“. 1988.